

Алла Бойко

ТІНІ ЗАБУТИХ ЧАСОПИСІВ: ЖУРНАЛ «КАНДЕЛА» В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНОЇ ПЕРІОДИКИ

Досліджується часопис «Candela», визначається його тематика, проблематика, авторський склад. Наголошується на діяльності редакторів видання — Сидора Воробкевича й Олександра Манастырського.

Ключові слова: *«Candela», релігійна періодика, Сидір Воробкевич, Олександр Манастырський.*

Исследуется журнал «Candela», определяется его тематика, проблематика, авторский состав. Акцентируется деятельность редакторов издания — Сидора Воробкевича и Александра Манастырского.

Ключевые слова: *«Candela», религиозная периодика, Сидор Воробкевич, Александр Манастырский.*

The magazine «Candela» is studied, its subject matter, problems, authors are defined. Editors work of Sydir Vorobkevych and Alexander Manastyrskyyi is stressed.

Key words: *«Candela», religious periodical, Sydir Vorobkevych, Alexander Manastyrskyyi.*

В історії української журналістики, як і в будь-якій іншій галузі науки, завжди існують аспекти, які вимагають висвітлення. Справжня, а не міфічна історія України знаходиться у процесі становлення і формується в атмосфері полеміки і дискусій, тому будь-яка нова інформація про певні факти, у нашому випадку — періодичні видання, нам видається цінною і значущою.

Часопис «Candela» (у перекладі з латини — «свічка») необхідно висвітлювати в контексті релігійної (православної) періодики і в кон-

тексті журналістики певної частини України — Буковини. Ґрунтовне дослідження періодики цього краю провів М. Романюк [10]. Цей часопис має зайняти належне місце в колі періодики Буковини. Утім, на нашу думку, цей журнал є складовою релігійної преси аналізованого періоду, а також частиною загальноукраїнського журналістського процесу, незважаючи на те, що він не завжди виходив українською мовою.

Майже повний комплект журналу «Candela» (1881—1942) зберігається у відділі рідкісної книги бібліотеки Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, проте, наскільки нам відомо, до цього часу він ще не був уведений в науковий обіг — не описаний і не аналізований. Вважаємо, що причина полягає у тому, що частина публікацій подавалися українською мовою, а частина, іноді і значна, — румунською; також там друкувалися матеріали українським фонетичним правописом, російською, німецькою, а на початку виходу — у 1881—1882 рр. — були поодинокі публікації старослов'янською мовою.

Ще однією складністю може бути визначення типу цього видання, оскільки не завжди зрозуміло, що це — часопис, альманах, церковний календар? Періодичність важко визначити тому, що від 1881 р. застосовувалася річна пагінація сторінок, іноді не було розбивки на окремі випуски, і комплект журналу за 12 місяців може сприйматись як альманах, проте передплатники отримували його щомісяця (у деяких роках виходили здвоєні випуски). Форми альманаху «Candela» набув у 1930-х рр., коли всі матеріали публікувалися тільки румунською мовою і, наскільки нам відомо (висновок робимо з наявності часописів у бібліотеці Чернівецького університету), він виходив лише раз на рік. Той факт, що повного комплекту видання немає, за нашими спостереженнями, в жодній книгозбірні України, теж ускладнює його дослідження.

Від 1930-х рр. часопис виходив під егідою Чернівецького університету, а до того часу він був або приватним виданням (редактор і видавець — Сидір Іванович Воробкевич), або видавався, очевидно, на паях: частина коштів надавалася видавцями і передплатниками (відповідно — україномовні (або слов'яномовні) публікації) і частина коштів — викладачами Чернівецького університету або бюджетом румунського уряду (відповідно — публікації румунською або німецькою мовами).

У цій статті ми будемо розглядати лише україномовну (точніше — слов'яномовну) частину цього видання. Концепція часопису «Candela»

визначалася православними духовними цінностями, що зумовлено метою — поширення релігійності в народі, і певним чином редакційним складом — редактори й автори мали духовну освіту і духовне звання: служили священиками, викладачами православних семінарій тощо.

Метою журналу, за словами редакційного колективу, були «розвиток, поширення і застосування теологічних знань, які є основою для діяльності і життя духовенства». У тому ж числі, на цій же сторінці, автор публікації-кредо зазначає: «Але духовний журнал намагався і намагається, щоби не лише священики, але й наш православний народ мав з нього користь. Бо так як народ не є для священиків, але священики для народу, так має і мета цього журналу не обмежуватися духовною підтримкою священиків, а поширюватися на наш православний народ. А саме, показувати йому правдиве шанування Бога і моральність... підтримувати інтерес до нашої православної церкви і віри... і взагалі підняти народ православний на вищій рівень освіти» (1907).

Отже, редакція чітко вказувала на просвітницький характер часопису і, варто відзначити, дотримувалася цього принципу весь час. Упродовж майже всього періоду виходу редакційний колектив намагався привабити і широку аудиторію, публікуючи матеріали, які могли зацікавити представників народу, а після 1903 р. — також інтелігенцію.

Утім, орієнтація на священиків певним чином вплинула на систему жанрів часопису. Відзначимо, що жанровими домінантами у виданні були проповіді або матеріали для проповідей, поучення, промови на релігійні свята, статті, присвячені тлумаченню біблійних сюжетів, історії створення і функціонування деяких храмів, подорожні нариси (переважно до православних святинь), духовні вірші тощо; автори часто користувалися таким жанром, як слово, дуже популярним у релігійній періодиці ХІХ — початку ХХ ст. Це характерно для журналів, що виходили на той час під егідою православної Церкви або з ініціативи священиків. У цьому плані концепція «Candela», жанрова система і стиль викладу публікацій близькі до часописів «Руководство для сельских пастырей» і «Наука», що видавався І. Наумовичем, «Епархіальних відомостей», а також до багатьох православних журналів для народної аудиторії.

Першим редактором часопису «Candela», як уже зазначалося, був Сидір Воробкевич [9]. Статті цього автора, а також його рідного брата, Григорія Воробкевича [1], заповнювали україномовну частину цього періодичного видання. Вкажемо, однак, що в небагатьох біографічних

статтях українських науковців про цих осіб є кілька неточностей. Так, у згаданій статті про С. Воробкевича зазначено, що він був редактором україномовної частини «Candela», але роки видання цього часопису визначені 1882—1901, що не відповідає істині. У статті про Г. Воробкевича навіть не відзначено, що він неодноразово публікувався у «Candela» і, по суті, виконував обов'язки члена редакційної колегії. Нам не траплялися також згадки і про інших авторів цього часопису. Хоча у статті до 25-річчя цього журналу зазначалося: «Знайшлось понад 40 священників, котрі доливали чистої оливи до сего нашого светоча впродовж 25 літ» [2] і наголошувалося на тому, що багато руських священників долучилися до створення цього часопису.

Найактивнішу участь у роботі журналу брав Олександр Манастирський (більше відомий під церковним іменем Артемон). Після смерті С. Воробкевича 1903 р. О. Манастирський почав редагувати цей часопис.

Однак насамперед викликає інтерес журналістська творчість С. Воробкевича. Ця непересічна людина, очевидно, була ініціатором створення часопису «Candela», його редактором і незмінним — до самої смерті — автором, ідейним натхненником. У журналі публікувалися статті за його власним прізвищем і під псевдонімом Данило Млака. Дуже цікавою, на наш погляд, є його розлога стаття «Іоанн Дамаскін» — оригінальне фахове дослідження церковної музики в історичному ракурсі (як відомо, С. Воробкевич був популярним на той час композитором і музичним теоретиком). Упродовж 1881—1885 рр. він опублікував кілька великих за обсягом статей: «Василь Великий, єпископ Кесарійський» (1884. — № 1—2), «Святий Іоанн Златоуст» (1884. — № 3—4), «Григорій Двоєслов» (1884. — № 7—9), «Киево-Могилянская Академия, ее заснованье и превестна організація» (1885. — № 4—5), «О начале христианства» (1885. — № 9), велику кількість «Слів...» на певні церковні свята, вів постійну рубрику «Науки для народу» та ін. Усі його твори характеризуються драматичним сюжетом, цікавими деталями, яскравими образами і філософськими висновками, тож можна говорити про їх художність і публіцистичність.

На наш погляд, цікавим є філософсько-повчальний нарис С. Воробкевича у рубриці «Науки для народу», відомий п. н. «Весна. Літо. Осінь. Зима», який публікувався 1885 р. у відповідних сезонах. Це — роздуми щодо виховання і душевного та морального стану людини у дитинстві, юності, зрілості і старості. Глибоке розуміння вікової пси-

хології людини, мудрі спостереження і зауваження, поради і добрі побажання, висловлені у нарисі, роблять цей публіцистичний твір цікавим і емоційно насиченим. Розмовний стиль, прості і доступні більшості слова і роздуми викликають зацікавлення і сьогодні, тож можемо констатувати, що «Науки для народу. Весна. Літо. Осінь. Зима» можуть увійти до переліку найкращих публіцистичних творів минулого. Цей твір С. Воробкевича перекладено румунською і німецькою мовами.

С. Воробкевич довго і важко хворів і 1903 р. помер. З огляду на це ще 1901 р. обов'язки редактора взяв на себе О. Манастирський. Життя і діяльність цієї особи майже не висвітлена, тому необхідно окреслити найважливіші, з нашого погляду, моменти його творчої біографії.

Олександр Манастирський (22 червня 1857 р. — 23 жовтня 1920 р.) походив із старовинної родини священиків — його батько був парохом у Лужанах. У 19 років він почав студіювати на богословському факультеті Чернівецького університету, по закінченні якого був душпастирем у Слободі-Банилові і Дорошовицях. 1894 р. став архієпископом. До 1906 р. був членом крайової шкільної ради. Опублікував велику кількість статей, проповідей, віршів, видав друком підручники українською мовою. Також писав музику для віршів релігійної тематики [2, с. 438]. Варто відзначити, що О. Манастирський постійно наголошував на тому, що С. Воробкевич був його вчителем і наставником, духовним батьком. Кілька книжок О. Манастирського присвячено С. Воробкевичу, зокрема «О нищете (бедноте) нашего народа» [5]. Крім того, О. Манастирський випустив у світ книжку «Моим селянським братьям в Буковине» [6], подавши епіграфом відомі слова Т. Шевченка: «Учитесь, брати мої, думайте, читайте!», які були гаслом усього життя С. Воробкевича. Також він видав книжку «Молодий проповідник» [7] — 40 текстів для проповідей, написаних під відчутним впливом С. Воробкевича. 1888 р. О. Манастирський опублікував дві народні комедії — «Гарно підхмелився і не оженився» та «Бабка умирає». Відомий він також як автор підручників для народної школи.

О. Манастирський був постійним автором газети «Православная Буковина», «Буковинскі Вѣдомости», часопису «Селянинъ», публікував німецькою мовою фейлетони в «Bukowiner Rundschau». Упродовж багатьох років О. Манастирський друкувався у газеті «Буковина» — переважно статті релігійної тематики або з життя Церкви, а також вірші й оповідання в газетах «Буковинскі Вѣдомости», «Русска Правда» та ін. Деякі дослідники відзначають, що О. Манастирський боровся за

рівноправність українців у Буковинській православної митрополії [3]. За високою оцінкою одного з авторів часопису «Буковинскі Вѣдомости», О. Манастирський «всім відомий патріот, здібний письменник і славний проповідник. Манастирський розвиває ревізійну і патріотичну діяльність» [8]. Опоненти О. Манастирського теж робили висновки щодо його діяльності на благо українського народу — маємо на увазі статтю, опубліковану в часописі «Галичанинъ»: «Руський радник консисторії О. Манастирський грає роль хамелеона. Зараз він є сліпим послідовником Смаль-Стоцького і о. Костицького та розміщує свої «вірші» в фонетичній «Буковині». Він і форсує в консисторії введення фонетики в підручники релігії» [8]. Просвітницька діяльність О. Манастирського, його педагогічний і публіцистичний талант, невтомна праця заради розвитку рідного народу викликали критику антиукраїнських сил. Біографічні дані О. Манастирського опубліковано у перевиданій 2007 р. його спільній з Р. Кайндлем ґрунтовній праці «Русини на Буковині» [4]. Повно і яскраво його українофільська діяльність виявилась у створенні дитячого ансамблю народної пісні, яку він популяризував на концертах, що відбувалися у селах і містах Буковини. Збереглася фотографія, на якій отець О. Манастирський зображений зі своїми вихованцями-співаками в народному українському одязі [8]. В окупованій Буковині українська пісня сприймалась як свідчення незламності народу, його небажання асимілюватись із будь-якою іншою нацією.

Однак найповніше О. Манастирський виявив себе на журналістській ниві — насамперед як постійний автор і редактор часопису «Candela», оскільки найбільша кількість публікацій була саме у цьому періодичному виданні. Його неповторний стиль і різнобічна тематика простежуються навіть у статтях, поданих без підпису. Так, 1882 р. він надрукував ґрунтовну працю «Історія іконостаса в православних церквах», упродовж 1882—1901 рр. публікував у журналі велику кількість «Слів...», антисектантські полемічні статті, вів рубрику запитань та відповідей для сільських священиків, публікував матеріали для народної аудиторії, наприклад «Рух тверезості у Буковині та його наслідки» (1895. — № 14—15), тощо.

За часів редакторства О. Манастирського в часописі відбулися деякі зміни: була започаткована рубрика «Із бувальщини», де друкувалася цікава інформація, а також повчальні або гумористичні історії з життя селян і священиків, певних змін зазнала і тематика журналу «Candela». На його сторінках публікувалися статті, присвячені доб-

родійній діяльності церковних товариств або окремих священників, які належали перу редактора, наприклад: «О товаристві, стараючихся про сліпих і глухонімих у Чернівцях» (1907. — С. 679—741), «Ідїть межі народ!» (1911. — № 6), численні статті про виховання дітей, життя священників тощо. Впродовж 1903 р. і в перших випусках 1904 р. О. Манастирський друкував подорожні нариси п. н. «Мої подорожі православним світом». Це безсумнівно талановитий твір, у якому описуються святині та храми України, Бессарабії, Росії, Румунії, містяться гострі та цікаві спостереження, робляться оригінальні, але дуже точні філософські висновки. Жанр подорожей був дуже популярним у релігійних виданнях кінця XIX — початку XX ст., утім, нариси О. Манастирського навіть у цьому контексті вирізняються глибиною і захоплюючими описами.

Певний інтерес викликає рубрика «Питання сільських прихожан про різні корисні для душі предмети з відповідями на них», яка функціонувала впродовж 1903—1907 рр. Питання були різні, проте переважно такі, що стосувалися проблем моралі, віри і релігії. Ось один із прикладів: «Отче духовний! Скажи мені: за що воїн проливає кров свою, і якщо впаде на полі брані, то яка йому буде нагорода?». Відповідь: «Воїни воюють за Віру, Царя і Отечество». Ця відповідь є свідченням того, що О. Манастирський поділяв погляди й ілюзії багатьох православних священників та представників інтелігенції окупованої румунами Буковини на Росію як на державу, що має допомогти православним народам у їх протистоянні загарбникам.

Під редакторством О. Манастирського часопис наповнився статтями соціальної тематики: «Об емансипації жінок» (інавгураційне слово ректора Університету ім. Франца-Йосипа в Чернівцях доктора Е. Воюцького) (1903. — С. 677—741), про виховання дітей-сиріт, інвалідів, дівчат, що не мають коштів, та ін.

Багато статей були присвячені письменникам і поетам. Варто відзначити публікацію Д. Єремчука «Слово на 50-ті роковини смерті Тараса Шевченка» (1911. — № 6), в якій автор виступав проти зверхнього ставлення інтелігенції до священників, Церкви, віри і Бога, а також проти трактування творів Т. Шевченка як атеїстичних. Д. Єремчук переконаний, що народ може піднятися лише за допомогою священників і Бога. Публікація закінчується словами Кобзаря: «І оживе добра слава, Слава України».

Упродовж 1910-х рр. у виданні публікувалися статті В. Антимовича, Ю. Падури, Є. Семаки, Ф. Семенюка, В. Танасійчука, А. Ши-

вачева, В. Яворівського. На творчості А. Шивачева варто зупинитись. Ієромонах Анфім Шивачев опублікував у «Candela» кілька статей філософського змісту: «Коран і християнство» (1911), «Моральний сенс життя і перехід до теоретичної філософії», «Думки про існування Бога» (1912), «Про нове християнство Льва Миколайовича Толстого» (1912) та багато інших. За тематикою, глибиною філософського узагальнення, аргументацією, майстерністю полеміки і стилем його статті близькі до тих, що публікувались у щомісячнику «Труды Киевской Духовной Академии». Матеріали А. Шивачева не лише викликали безумовний інтерес освіченої публіки, а й розширювали аудиторію і підвищували її освітній рівень.

Остання україномовна публікація, яка на цей час знайдена нами, — це стаття-некролог «На спомин смерти Єго Величності Архікнязя Престолонаслідника Франца-Фердинанда і його дружини Софії де Гогенберг» О. Манастирського. Як відомо, це вбивство в Сараєво стало фактичним приводом для початку Першої світової війни. Відзначимо, що в Австро-Угорщині, як і в Російській імперії, були заборонені часописи українською мовою.

Таким чином, можемо констатувати, що україномовна частина журналу «Candela» функціонувала в контексті релігійної періодики України — як західної, так і східної її частини, переймаючи досвід кращих часописів, що виходили з ініціативи православної Церкви й окремих її служителів.

Представлена стаття, наскільки нам відомо, є лише першим дослідженням журналу «Candela», який вимагає глибокого аналізу, дослідження тематики, проблематики, жанрової системи, внеску кожного з авторів часопису в розвиток української журналістики і публіцистики, вивчення особливостей їх стилю, мови тощо. Думаємо, що варта уваги й іншомовна частина журналу, оскільки матеріали, розміщені там, теж певним чином впливали на аудиторію.

Написання історії української журналістики як неодмінної складової культури нашої держави — процес, що складається із багатьох фрагментів, зокрема дослідження періодичних видань, які за різних суспільно-політичних обставин виходили іншими мовами або належали до певних інституцій, наприклад, у нашому випадку, до періодики православної Церкви. Однак, переконані, вони мають зайняти своє місце в історії української науки і вивчатися разом із суспільно-політичною, культурницькою україномовною періодикою. Штучне вилучення певних часописів не сприяє науковій об'єктивності, і завдання дослід-

ника, вважаємо, полягає в тому, щоби відтворити правдиву картину розвитку історії журналістики.

1. Головацький І. Воробкевич Григорій Іванович / І. Головацький // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 1999. — Вип. 6. — С. 52.
2. 25-летнее существование церковно-литературного журнала «Кандела» (1882—1907 гг.) // Candela. — 1907. — С. 52.
3. Енциклопедія Українознавства : слов. частина : перевид в Україні. — Львів, 1994. — Т. 4. — С. 1459.
4. Кайндль Р. Русини на Буковині / Р. Кайндль, О. Манастирський. — Чернівці : Зелена Буковина, 2007. — 192 с.
5. Манастирський О. О нищете (бедноте) нашего народа / О. Манастирський. — Чернівці, 1894.
6. Манастирський О. Моим селянським братьям в Буковине / О. Манастирський. — Чернівці, 1890.
7. Манастирський О. Молодий проповідник / О. Манастирський. — Чернівці, 1888.
8. Манастирський Олександр // ЛННБУ ім. В. Стефаніка. Від. рукописів. — 27/ф.1.
9. Передирій В. Воробкевич Сидір Іванович / В. Передирій // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 2003. — Вип. 10. — С. 70—71.
10. Романюк М. М. Українські часописи Північної Буковини (1870—1940 рр.) : іст.-бібліогр. дослідж. / М. М. Романюк, М. В. Галушко. — Львів : Фенікс, 1999. — 425 с.

Надія Кулеша

ПРЕСА СОЮЗУ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ (1914—1917 рр.)

У статті розглянуто функціонування і тематичне наповнення іноземних періодичних видань Союзу визволення України під час Першої світової війни.

Ключові слова: українське питання, українська преса, Союз визволення України, політика.

В статтє рассмотрено функционирование и тематическое наполнение иноязычных периодических изданий Союза освобождения Украины во время Первой мировой войны.